

האיום הכלכלי-חברתי על ישראל

מדריך שורש 2026

דן בן-דוד

אוקטובר 2026

פתח דבר

מדריך זה מציג סקירה של אתגרי השורש הכלכליים-חברתיים-דמוגרפיים של ישראל כסיפור משולב, מהשינוי בעדיפויות הלאומיות של המדינה מאז שנות ה-70 וההשלכות על פריון העבודה, תשתיות, חינוך, הון אנושי, הוצאות ציבוריות, דמוגרפיה ובריחת מוחות הולכת וגוברת. הוא מראה כיצד המשק הישראלי נשען במידה הולכת וגוברת על מסד צר של אנשים בעלי מיומנויות גבוהות, בעוד שהשילוב של חינוך חלש ושינויים דמוגרפים מהירים מאיים על יכולתה של המדינה לקיים לאורך זמן משק של עולם ראשון, מערכת בריאות מתקדמת, וביטחון לאומי. הניתוח מסתיים במתווה ישראל 2.0, מסגרת בת ארבע אבני דרך המתמקדת במהפכות בחינוך, בעדיפויות התקציביות, בשיטת הממשל ובחוקה.

מדריך שורש נועד להיות נגיש וברור. הוא מזקק את מכלול הממצאים ל-22 תרשימים פשוטים, אחד בכל עמוד, המלווים בהסבר קצר על משמעות הממצאים וחשיבותם. מבנה זה מאפשר לקוראים קליטה מהירה של כל ממצא, כך שהעמודים מצטרפים בהדרגה לתמונה ברורה של האתגרים הכלכליים-חברתיים-דמוגרפיים המרכזיים הניצבים בפני ישראל, ושל שינויי המדיניות הנדרשים כדי להעלות את המדינה על תוואי בר־קיימא לטווח הארוך.

תוכן העניינים

האיום הכלכלי-חברתי על ישראל

- 1 שנות ה-70 : נקודת המפנה של ישראל
- 2 פריון העבודה בישראל : מעל כל מדינות ה-G7 ב-1972, מתחת כמעט לכולן ב-2024
- 3 כסף היה - העדיפויות הלאומיות השתנו
- 4 עוצמת הייטק, שברירות מערכתית
- 5 הפער בין מה שמקבלים למה שמשלמים
- 6 מבט במראה התקציבית – התאדות הממלכתיות
- 7 מעטים שומרים את ישראל בעולם המפותח
- 8 חינוך בתחתית העולם המפותח – כך ישראל מכינה את ילדיה לעתיד
- 9 מה שלא לומדים בילדות גובה מחיר בבגרות
- 10 העתיד כבר כאן – בכיתה א'
- 11 המחיר התעסוקתי – והלאומי – של מעט חינוך והרבה תמיכות
- 12 המחיר האקדמי של חינוך חסר – אין קיצורי דרך
- 13 לא רק ילודה - גם מאזן המעברים בין זרמים מגדיל את החברה החרדית
- 14 פערי פריון הילודה שמעצבים את ישראל של מחר
- 15 פי ארבעה בשני דורות
- 16 אל-אשר תלך ירושלים, תלך ישראל?
- 17 כשהרוב הופך למיעוט בתוך דור – סיפורן של שלוש ערים (וישראל העתידית?)

תוכן העניינים

(המשך)

18	סכנה של ספירת קריסה
19	עזיבת הרופאים – מזמן כבר לא סוגיה תאורטית
20	כשהתקוה יורדת, העזיבה מזנקת
21	בריחת המוחות הופכת לאיום אסטרטגי
22	ארבעה יסודות של מתווה לעתיד בר־קיימא
23	מקורות
25	תמיכה בשורש

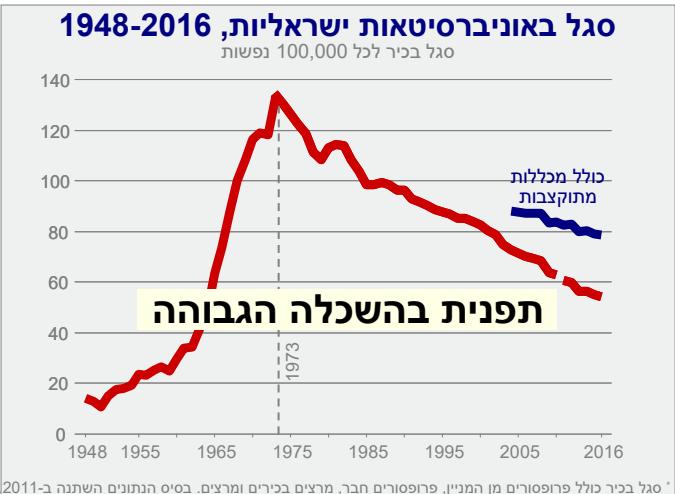
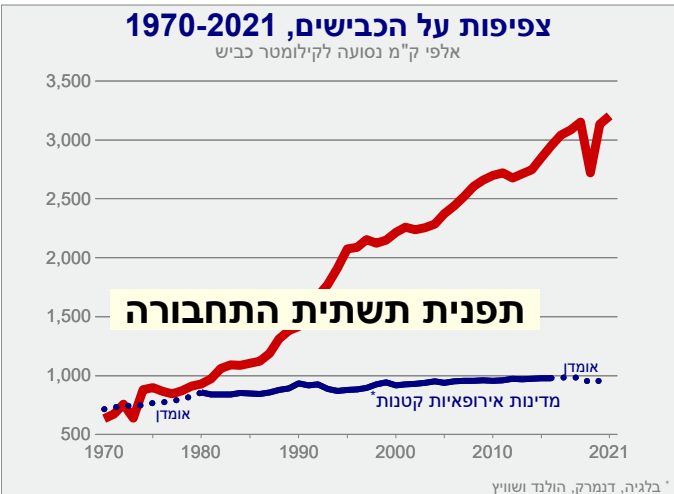
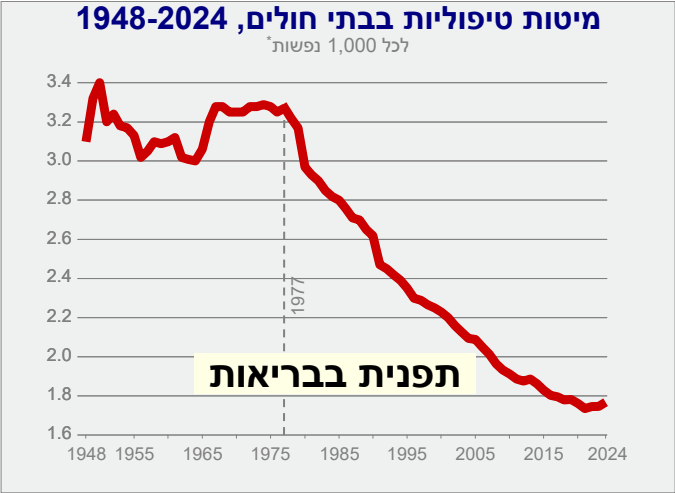

שנות ה-70: נקודת המפנה של ישראל

הדרך לישראל של ימינו החלה בשנות ה-70, בעקבות תפנית בעדיפויות הלאומיות, מהתמקדות באינטרסים ממלכתיים לקידום אינטרסים מגזריים ואישיים.

עד שנות השבעים, הדגש התקציבי התמקד בעיקר בבניית תשתיות לאומיות שאיפשרו לישראל לסגור את פער הפריון הכולל עם מדינות ה-G7, ואף לעקוף אותן עד אמצע שנות ה-70; לבנות בתי חולים בקצב שהדביק את הגידול המהיר באוכלוסיית ישראל; להגדיל את הסגל הבכיר באוניברסיטאות המחקר בקצב שעלה על קצב גידול האוכלוסייה; ולפתח תשתית תחבורה שבה הגודש בכבישים היה דומה לממוצע במדינות אירופה הקטנות.

מאמצע שנות השבעים, הדגש התקציבי שיקף תת-השקעה בתשתיות פיזיות, במערכת הבריאות, בהשכלה הגבוהה ובהון האנושי הנדרש לשמירה על רמת חיים של מדינה מפותחת. התוצאות של שינוי הדגש משתקפות בתפנית לעבר התוואים הכלכליים-חברתיים המאפיינים את ישראל מאז ועד היום.

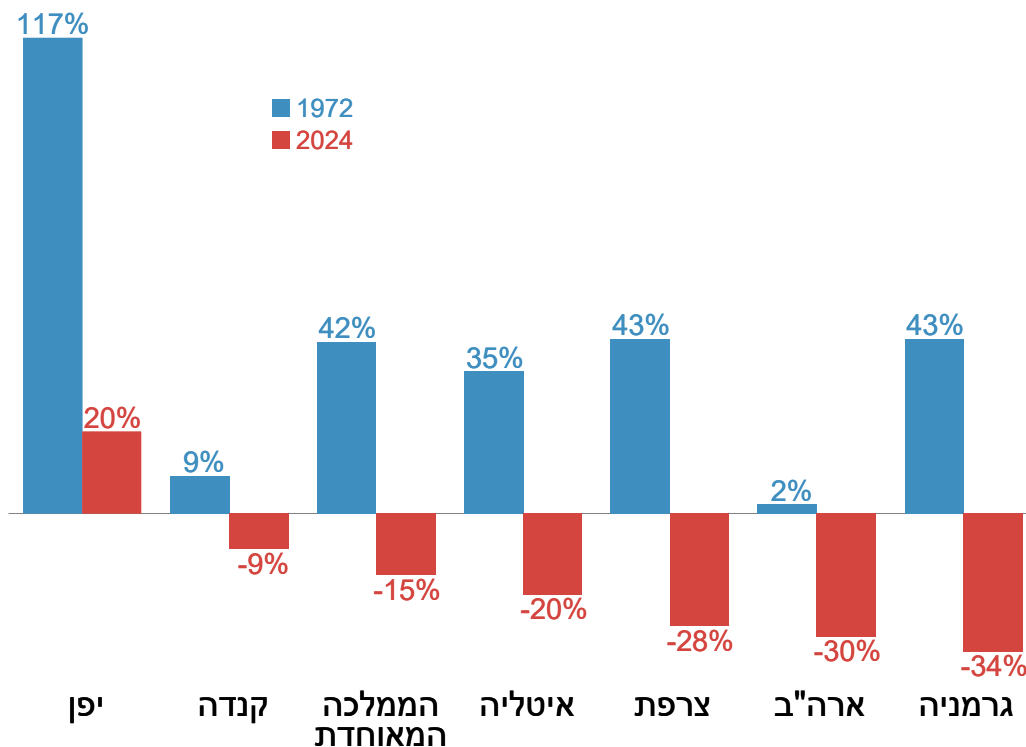
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: הלמ"ס, הבנק העולמי, OECD, Penn World Table 11, משרד הבריאות וו"ת

פריון העבודה בישראל: מעל כל מדינות ה-G7 ב-1972, מתחת כמעט לכולן ב-2024

פערים בפריון העבודה בין ישראל למדינות ה-G7

פערים בתמ"ג לשעת עבודה ב-1972 וב-2024*

* לפי דולרים שוטפים מתואמי יחס כח קניה.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל

בשני העשורים וחצי הראשונים מקום המדינה, פריון העבודה בישראל – הכמות הממוצעת שמייצרים ישראלים בשעת עבודה, המשפיעה על השכר לשעה – עלתה לרמה גבוהה מזו של כל אחת ממדינות ה-G7.

בעקבות התפנית בעדיפויות הלאומיות באמצע שנות ה-70 התהפכה המגמה. ב-2024 פריון העבודה בישראל היה נמוך מזה שבכל מדינות ה-G7 למעט אחת.

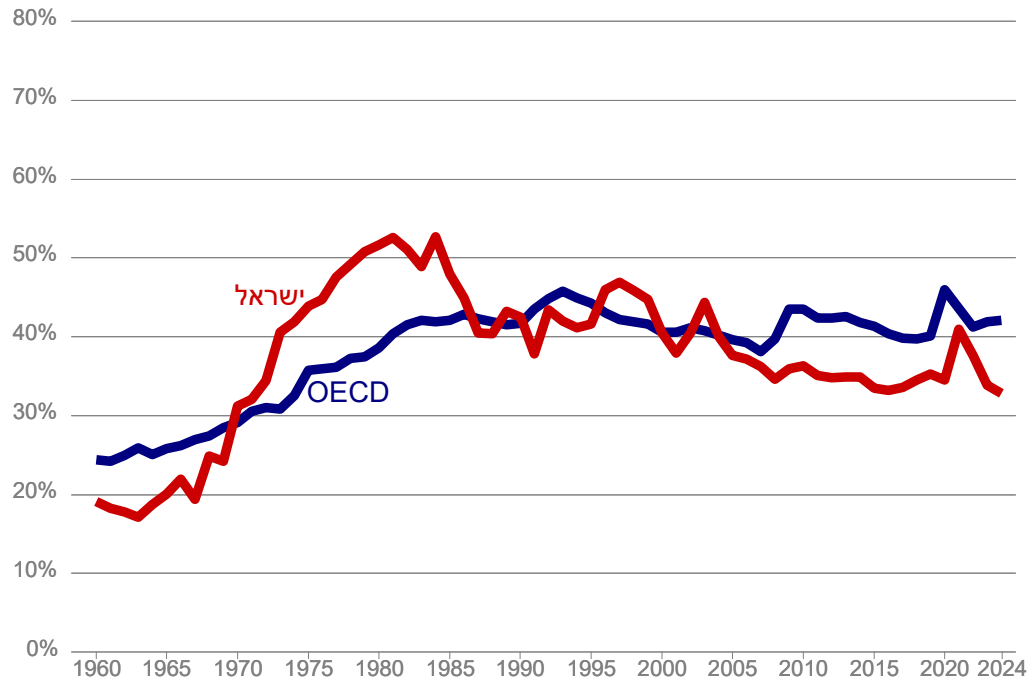
כסף היה – העדיפויות הלאומיות השתנו

הוצאות ביטחון גבוהות במיוחד של ישראל מוצגות לעיתים קרובות כהסבר לחסר בהוצאה האזרחית במדינה. אולם באמצע שנות ה־70, כאשר ישראל ביצעה את התפנית אל המסלול הכלכלי-חברתי המאפיין אותה כיום, הוצאות הממשלה האזרחיות (כלומר בניכוי הוצאות הביטחון) היו גבוהות מהממוצע ב-OECD. במשך עשרות שנים, עד לשנים האחרונות שבהן העולם המפותח נכנס ל"מיתון הגדול", ההוצאה האזרחית בישראל היתה גבוהה או דומה לממוצע ב-OECD.

הבעיה מעולם לא היתה מחסור במשאבים, אלא הסטת כספי ציבור, בידי מנהיגי המדינה, מסדרי עדיפויות ממלכתיים לטובת סדרי עדיפויות מגזריים ואישיים.

הוצאה ציבורית פחות הוצאות בטחון*

בישראל וב-OECD** כאחוז מתמ"ג, 1960–2024

* מתייחס לכלל המגזר הציבורי.

** ממוצע ה-OECD אינו כולל את ישראל.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD, בנק העולמי ובנק ישראל

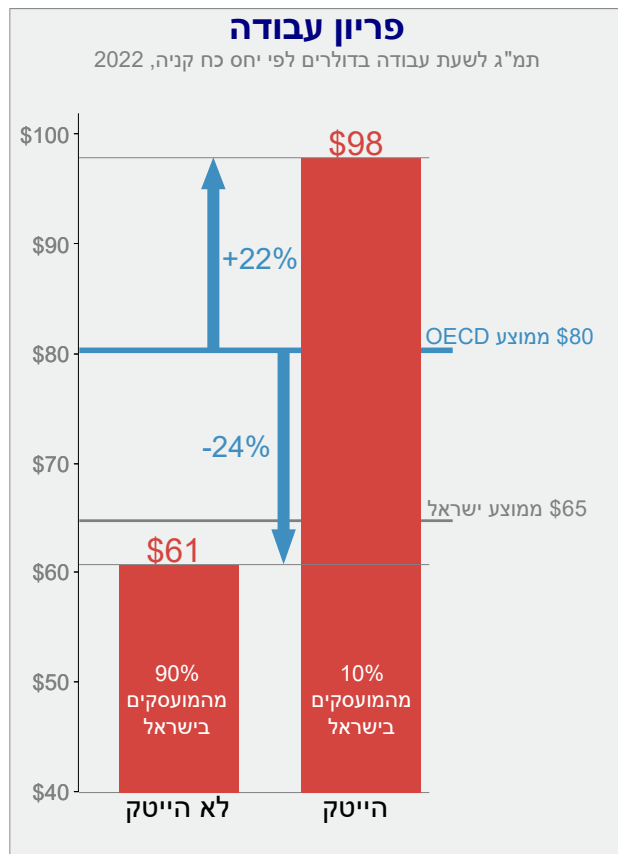
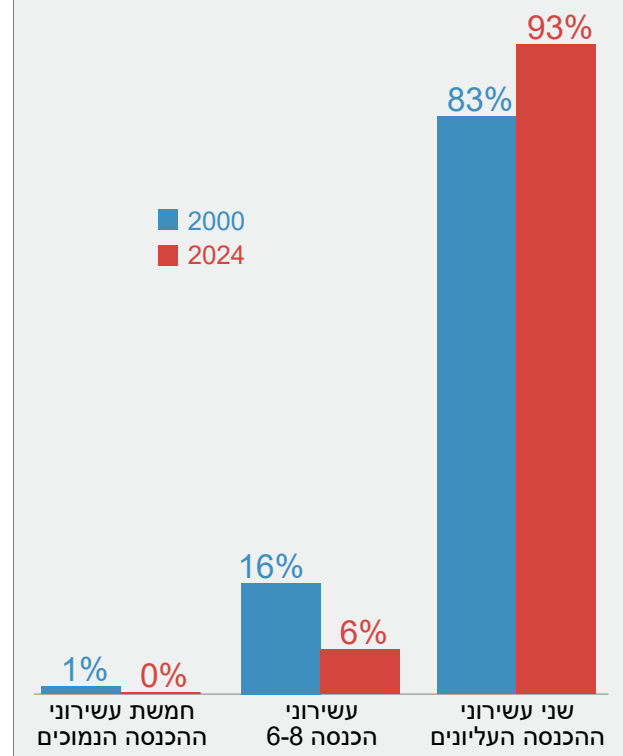
עוצמת הייטק, שברירות מערכתית

התפנית בעדיפויות הלאומיות של ישראל יצרה חוסר איזון פנימי עצום. בעוד שפריון העבודה של 10% בלבד מהמועסקים (בהייטק) גבוה ב-22% מממוצע ה-OECD, פריון העבודה הממוצע של יתר 90% מהמועסקים בישראל נמוך ב-24% מממוצע ה-OECD.

20% בלבד מהעובדים מממנים 93% מכלל הכנסות מס ההכנסה (עליה של עשר נקודות אחוז מאז 2000), בעוד שמחצית מהעובדים עניים במידה כזו שאינם משלמים כלל מס הכנסה.

מדינה הנמצאת בעולם המפותח אינה יכולה להישען לנצח על מסד יצרני ופיסקלי צר כל כך.

חלקם של עשירי הכנסה בסך התשלומים למס הכנסה ב-2000 וב-2024

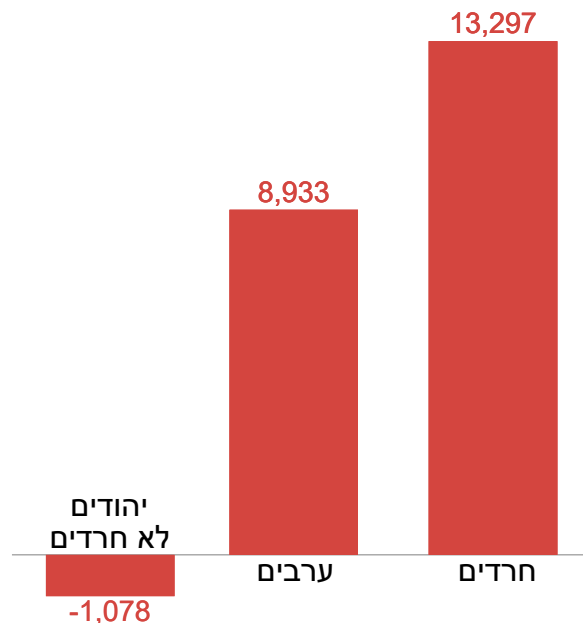
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד האוצר, OECD וה-Israel Innovation Authority

הפער בין מה שמקבלים למה שמשלמים

משקי בית יהודים לא-חרדיים משלמים בממוצע יותר מסים משהם מקבלים בקצבאות ובשירותים ממשלתיים. התמונה מתהפכת בקרב ערבים, ובדגש מיוחד בקרב חרדים, המקבלים הרבה יותר ממה שהם תורמים.

ככל שקבוצות המאופיינות בתוצאות חלשות בשוק העבודה מהוות חלקים גדולים יותר ויותר מהאוכלוסיה, הנטל, על חלק האוכלוסיה הקטן יחסית, הולך וגדל ומאיים על היכולת העתידית הנדרשת למימון בריאות, חינוך, תשתיות וביטחון.

הטבות חודשיות פחות מיסים חודשיים
שקלים שוטפים למשק בית, לפי מספר הנפשות במשק בית, 2018*

* העברות מהממשלה הרחבה, כולל זקיפת ערך של שירותים ציבוריים: בריאות, חינוך, העברות כספיות, ביטחון לאומי, ביטחון פנים ומשפט, תשתיות, שירותי רווחה, תחבורה ציבורית, דיור ציבורי והוצאות מדינה אחרות. הכנסות הממשלה הרחבה ממיסים: מיסי הכנסה על יחידים, ביטוח לאומי ומס בריאות, מע"מ, מס חברות ומע"מ פיננסי, מיסי קנייה ובלו, ארנונה למגורים וארנונה אחרת, מיסי נדל"ן ומכסים.

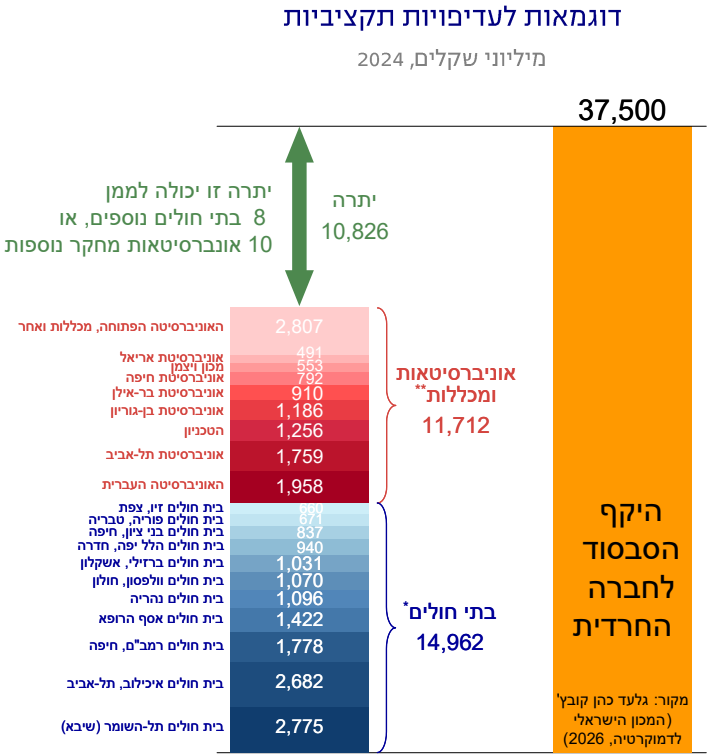
מקור: אריאל קרלינסקי, תום שדה, ערן יוגב ומיכאל שראל (רבעון לכלכלה 2024)

מבט במראה התקציבית – התאדות הממלכיות

שווי הסובסידיות הציבוריות, ההנחות וההטבות שמקבלים החרדים גבוה מסך ההוצאה הממשלתית על אוניברסיטאות המחקר ובתי החולים – ועוד נותר סכום משמעותי שיכול היה לממן את הפעלתם של בתי חולים ואוניברסיטאות מחקר נוספים.

המשמעות היא שמשאבים הנדרשים להרחבת ההון האנושי, להגדלת היכולות של מערכת הבריאות ולהגברת החוסן הלאומי מוסטים לתמרוץ אי-עבודה ומניעת השכלה בסיסית. כך מחלישים את היסודות עליהם חייבים המשק והמדינה להישען בעתיד.

זוהי רק דוגמה אחת לכיוון שאליו הובילה התפנית בעדיפויות התקציביות את ישראל משנות ה-70 ועד היום.

* ביצוע תקציב 2024.

** תקציב מקורי 2024.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד האוצר והמועצה להשכלה גבוהה

מעטים שומרים את ישראל בעולם המפותח

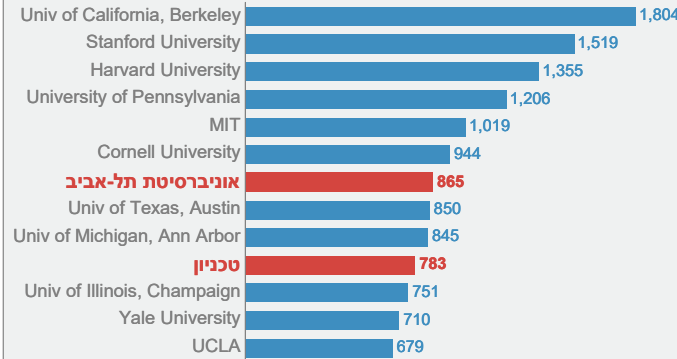
יכולתה של ישראל להתקיים כמדינה מפותחת נשענת על מסד צר מאוד של הון אנושי. כ-3% בלבד מהאוכלוסיה – עובדי הייטק עם משלחי יד של הייטק, רופאים וחברי הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות המחקר – הם התשתית האנושית עליה נשענים מנוע הצמיחה הכלכלי העיקרי, מערכת הבריאות, והיכולת של המדינה להישאר בחזית הידע האנושי.

בשנים האחרונות, השקעות הון סיכון בישראל, כאחוז מהתוצר, היו יותר מכפליים מאשר בארצות הברית, ויותר מפי 15 מהממוצע של כל שאר מדינות ה-OECD. חלקו של המו"פ המקומי הממומן מחו"ל היה פי 13 מממוצע ה-OECD. שתי אוניברסיטאות ישראליות – אוניברסיטת תל אביב והטכניון – נמנות עם עשר האוניברסיטאות המובילות בעולם במספר בוגריהן שהפכו למייסדי חברות הזנק.

אך מצוינות זו תלויה במאגר קטן מאוד של אנשים בעלי מיומנויות גבוהות. הסכנה העיקרית היא שמתן חינוך בסיסי ברמה ירודה דווקא לקבוצות האוכלוסיה הצומחות בקצב המהיר ביותר, הולך ומכווץ את גודלו היחסי של המסד הנדרש כדי לחדש מאגר חיוני זה.

האוניברסיטאות המובילות לפי מספר מייסדי סטארט-אפים

מייסדים בעלי תואר ראשון מהמסודות, 2025*

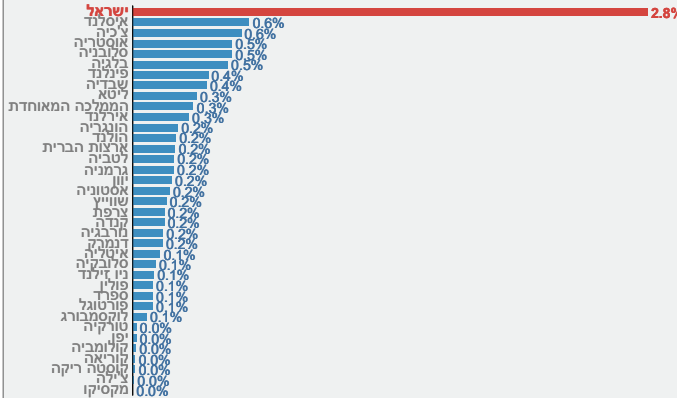

* דירוג האוניברסיטאות של PitchBook לשנת 2025 מבוסס על מספרם הכולל של מייסדים שחברותיהם קיבלו סבב מימון הון-סיכון בין 1 בינואר 2014 לבין 1 בספטמבר 2025.

מקור: PitchBook (2025)

מימון מחו"ל למו"פ מקומי

כאחוז מהתמ"ג, מדינות ה-OECD, ממוצע 2020-2022*

* ממוצע עבור כל המדינות מלבד דנמר (2019) ומקסיקו (2017).

מקור: יעל מלצר ואיל קמחי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: OECD

רופאים וחוקרים אוניברסיטאים

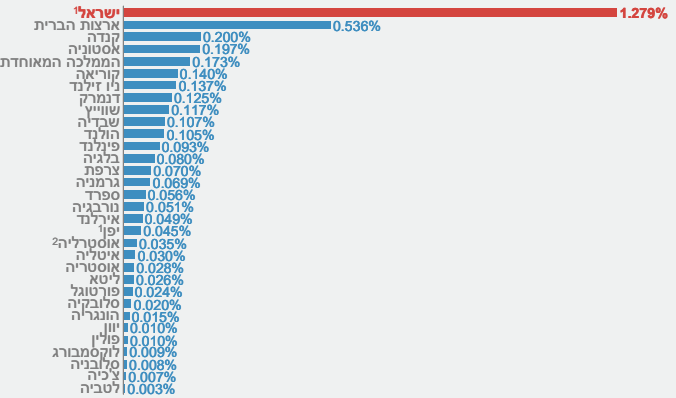
כאחוז מהאוכלוסיה בגילים +25, 2021

* סך הסגל הבכיר באוניברסיטאות המחקר

השקעות הון סיכון ב-OECD

כאחוז מהתמ"ג, 2024

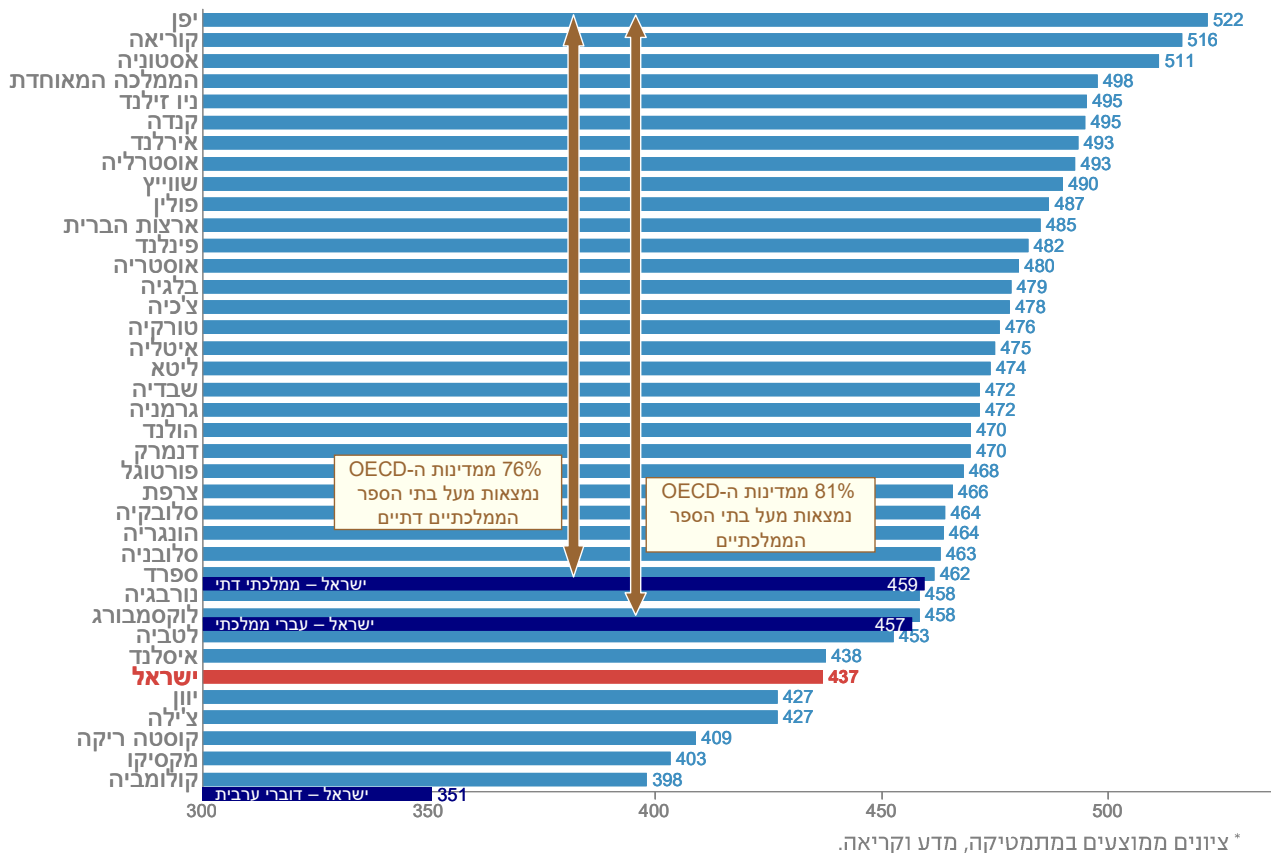

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב נתונים: OECD

חינוך בתחתית העולם המפותח – כך ישראל מכינה את ילדיה לעתיד

ציון ממוצע במבחני פיזה 2025*

מרבית הבנים החרדים אינם לומדים את החומר – ואינם משתתפים במבחנים

הציון הממוצע של ישראל במתמטיקה, מדעים וקריאה במבחן פיזה האחרון (2025) נמצא קרוב לתחתית ה-OECD, כפי שהיה במהלך שני העשורים האחרונים. הממוצע הארצי היה נמוך אף יותר אילו היו נכללים בו הבנים החרדים שאינם לומדים כלל את החומר. בתי הספר מהזרם הממלכתי ומהזרם הממלכתי-דתי מדורגים מתחת למרבית מדינות ה-OECD. הישגיהם של דוברי הערבית בישראל נמוכים מאלה של מדינות רבות בעולם השלישי, ואף נמוכים משש מתוך שבע מדינות ערב שהשתתפו במבחן פיזה האחרון.

אף שישראל נמצאת קרוב לתחתית דירוג מדינות ה-OECD בממוצעים הארציים, פערי ההישגים בתוך המדינה הם מהגדולים ביותר ב-OECD. פערים גדולים אלה משקפים הבדלים עמוקים באיכות ההון האנושי המתפתח בקרב קבוצות אוכלוסיה וזרמי חינוך שונים.

אלה הכלים שכל אחת מן המדינות המפותחות – ובהן ישראל – מעניקה לילדיה לקראת התחרות העתידית שלהם כבוגרים בשוק העולמי והתחרותי. השילוב של ממוצע נמוך מאוד לצד אי-שוויון גבוה במיוחד בהישגים, יוצר איום ארוך טווח על הצמיחה הכלכלית והקיימות הפיסקלית של ישראל, תוך פגיעה בניידות החברתית והעמקת הפיצול החברתי במדינה.

מה שלא לומדים בילדות גובה מחיר בבגרות

כמעט כל בתי הספר החרדים בישראל מופעלים על ידי ארגונים פוליטיים המונעים מהילדים ליבת לימודים מלאה. העובדה שהם אינם כפופים לאותם סטנדרטים ארציים של פיקוח ועמידה בדרישות, כפי שחובה על זרמי החינוך האחרים, מקשה להעריך במדויק את רמת החינוך הניתנת במקצועות הליבה, במיוחד בקרב הבנים.

מחקר חשוב של בנק ישראל מצא שהסיכוי של בנים שלמדו בבתי הספר החרדים המופעלים על-ידי מפלגת של ש"ס לקבל תעודת בגרות, להיות מועסקים ולהשתכר שכר גבוה היה נמוך בהרבה מהסיכוי של ילדים בעלי מאפיינים דומים שלמדו ביתר זרמי החינוך העברי. הממצאים מבתי ספר אלה ממחישים את הנזק ארוך הטווח הנגרם כאשר מונעים מילדים לימודי ליבה.

השפעת בתי ספר יסודיים של מעיין החינוך התורני על השכלה, תעסוקה ושכר עתידיים של בנים

פער בנקודות אחוז בין בנים שלמדו ברשת של ש"ס לעומת בנים בעלי מאפיינים דומים שלמדו ביתר זרמי החינוך העברי, לאחר פיקוח על משתנים נוספים*, 2017

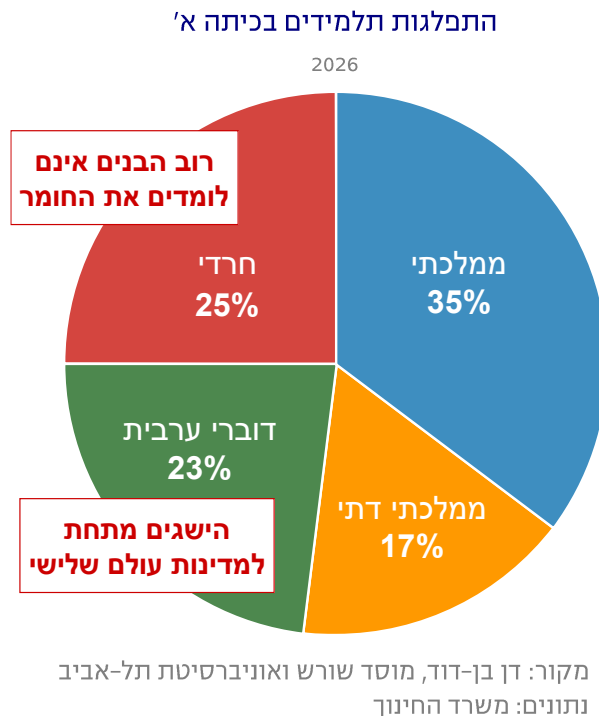
* ייחודיים יוצאי צפון אפריקה ילידי 1985-1996 (כלומר, הגיעו לכיתה א' בשנים 1992-2003) שהתגוררו ביישובים בפריפריה הגיאוגרפית-חברתית-כלכלית שבהם הוקמו בתי ספר של הרשת עד 2003.

מקור: נעם זוסמן ועידן ליפינר, בנק ישראל

העתיד כבר כאן – בכיתה א'

השילוב של מערכת החינוך של ישראל עם הדמוגרפיה המשתנה במהירות מייצר אתגר ביטחוני לאומי בעל ממדים קיומיים.

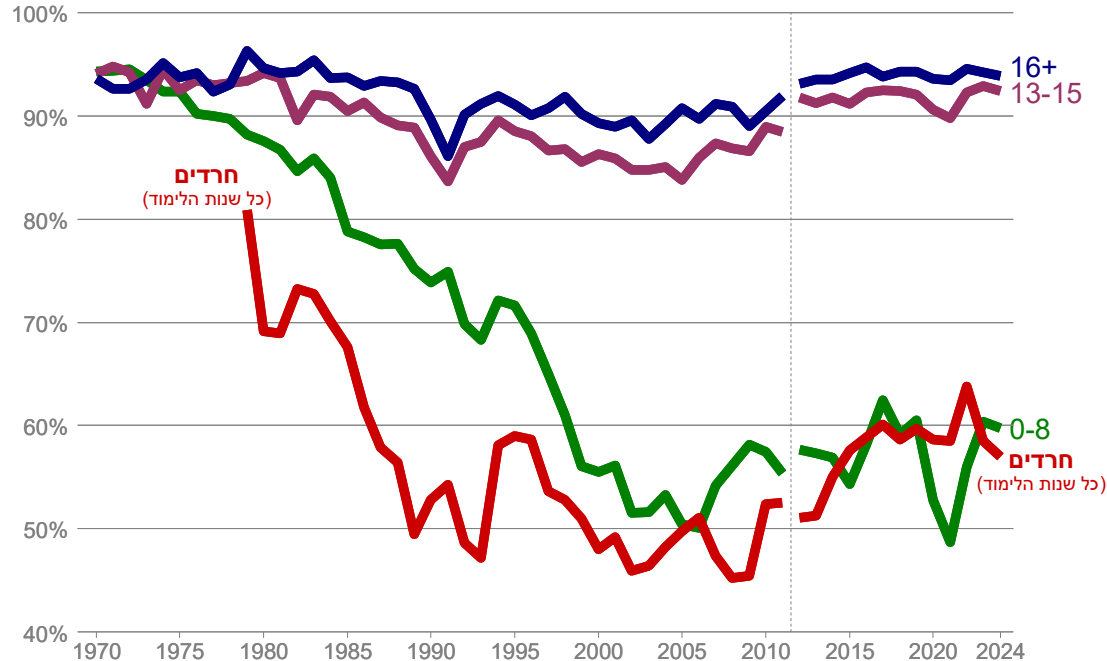
כמחצית מילדי ישראל (ובהם ערבים, חרדים ותלמידים בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית) מקבלים חינוך ברמה של עולם שלישי – והם משתייכים לקבוצות האוכלוסיה הגדלות בקצב המהיר ביותר. כאשר הם יהפכו למחצית מהמבוגרים, ובהמשך לרוב, הם יוכלו לקיים רק משק ברמה של עולם שלישי. משק שלא יוכל לתחזק מערכות בריאות, רווחה, או צבא ברמה של עולם ראשון הדרוש להישרדותה הפיזית של מדינת ישראל.

המחיר התעסוקתי – והלאומי – של מעט חינוך והרבה תמיכות

שיעורי תעסוקת גברים, 1970-2024*

גילים 35-54, לפי מספר שנות לימוד**

* בשנת 2012 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ערכה שינוי בשיטת הדגימה של סקרי כח אדם.

** בשנים 1970-1978 הנתונים עבור כל שנות הלימוד כוללים חרדים מ-1979 ואילך החרדים מוצגים בנפרד.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ככל שישראל התפתחה, הסיכוי של גברים בעלי השכלה נמוכה יחסית להיות מועסקים צנח. בעוד שהיצע הגברים בעלי 0-8 שנות לימוד בלבד ירד מכמעט שני שלישים (63%) מהגברים בגילי העבודה העיקריים (35-54) ב-1970 ל-4% בלבד ב-2024, הביקוש לעובדים מסוג זה כמעט והתאדה במהלך התקופה. התוצאה היתה קריסה בשיעורי התעסוקה שלהם.

בניגוד לתפיסה הרווחת אצל רבים, שיעורי התעסוקה של גברים חרדים בישראל היו פעם גבוהים למדי. במהלך השנים ירדו שיעורי התעסוקה של הגברים החרדים מלמעלה מ-80% בשנת 1979 (השנה המוקדמת ביותר שלגביה קיימים נתונים כאלה) לכ-60% בשנים האחרונות. צניחה זו נבעה מזינוק בסובסידיות, בקצבאות ובתמריצים אחרים לאי-עבודה, לצד חינוך שהתאים פחות ופחות למשק מודרני (לאחר כיתה ח' כמעט כל הבנים החרדים מפסיקים ללמוד אפילו את מעט לימודי הליבה שקיבלו לפני כן).

הבעיה היא שבעוד ששיעורי התעסוקה של החרדים דומים לאלה של גברים בעלי 0-8 שנות לימוד בלבד, קבוצת בעלי 0-8 שנות לימוד הולכת ונעלמת ואילו האוכלוסיה החרדית גדלה באופן אקספוננציאלי. חלקם של החרדים בקרב גברים בני 35-54 ב-2024 (8.2%) היה גדול פי שלושה וחצי מחלקם ב-1979 (2.3%).

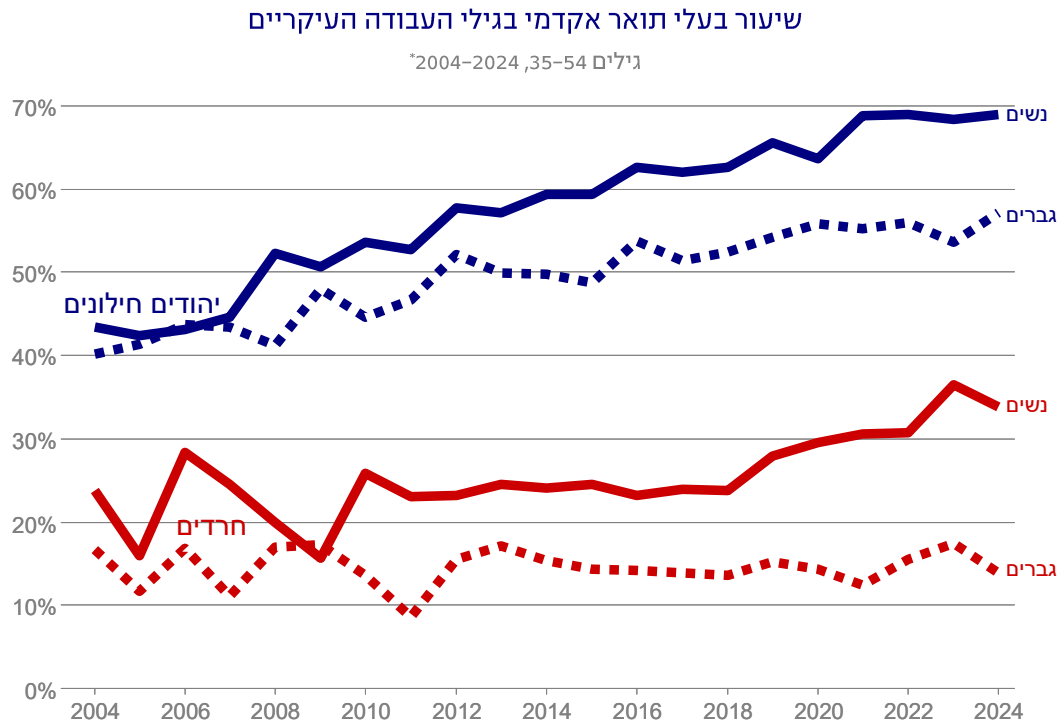
זהו תוואי שאינו בר-קיימא.

המחיר האקדמי של חינוך חסר – אין קיצורי דרך

שיעור היהודים החילונים בגילי העבודה העיקריים בתארים אקדמיים הוא גם גבוה וגם עולה. למרות שמספר גדל והולך של חרדים מנסים את המסלול האקדמי, מעטים מצליחים להתגבר על המחסור בלימודי ליבה שלא קיבלו בילדותם.

אף שהם נוטים להירשם למכללות שרמתן האקדמית נמוכה בהרבה מזו של המוסדות האקדמיים המובילים בישראל, שיעורי הנשירה של החרדים גבוהים במיוחד. כתוצאה מכך, שיעור הגברים והנשים החרדים בעלי תארים אקדמיים נמוך מאוד, ובקרב הגברים הוא כמעט שלא השתנה במהלך שני העשורים האחרונים.

אין קיצורי דרך בחינוך. בניגוד לטענות המושמעות, רק המוכשרים ביותר יכולים להשלים כבוגרים ידע שנמנע מהם כילדים. לנוכח הגידול המהיר מאוד של החברה החרדית, ההשלכות הופכות לסוגיה לאומית קריטית: המיומנויות של כוח העבודה העתידי של ישראל מעוצבות – ומוגבלות – עשרות שנים לפני שילדים אלה מצטרפים לשוק העבודה.

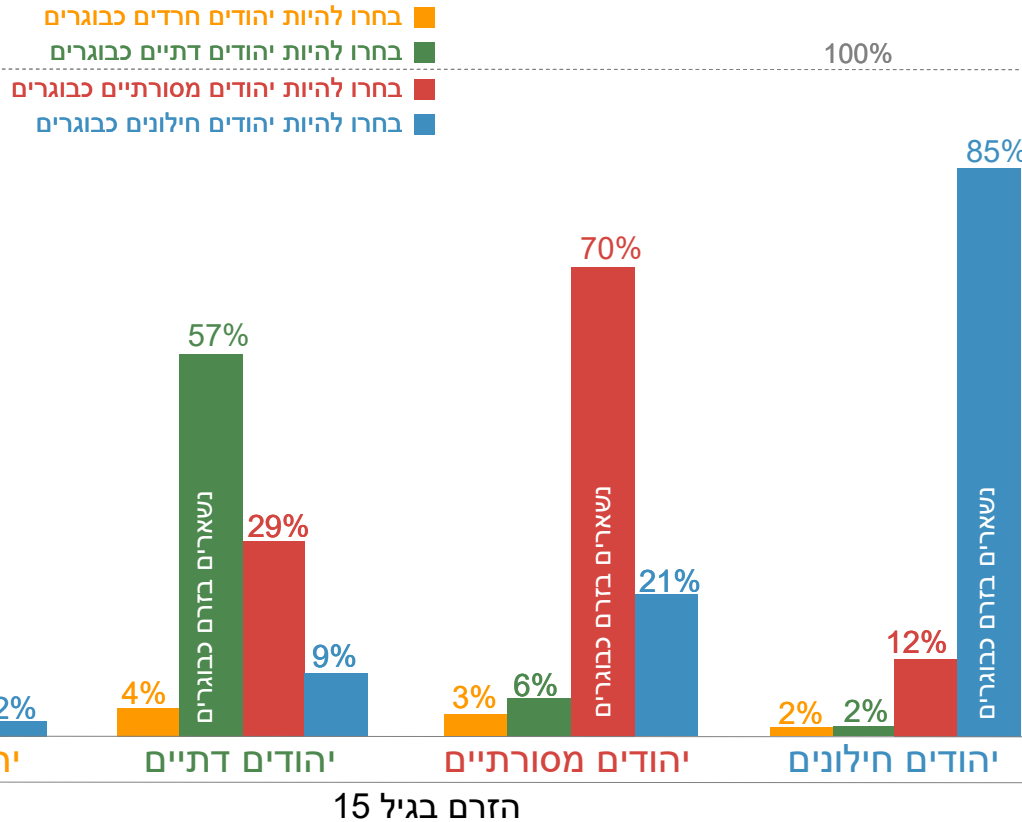
* נתונים עבור חילונים, דתיים ומסורתיים מהסקר החברתי. נתונים עבור דוברי הערבית (הכוללים ערבים נוצרים, מוסלמים, ודרוזים) מסקר כח האדם. נתונים עבור החרדים מ-2014 מסקר כח אדם ולפני כן מהסקר החברתי משורשים אחורה.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

לא רק ילודה – גם מאזן המעברים בין זרמים מגדיל את החברה החרדית

הישארות מול תזוזה בינדורית בין זרמים יהודים

שיעור הנשאים בזרם ושיעורי העוזבים לזרמים אחרים בגילים 20+, 2024

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

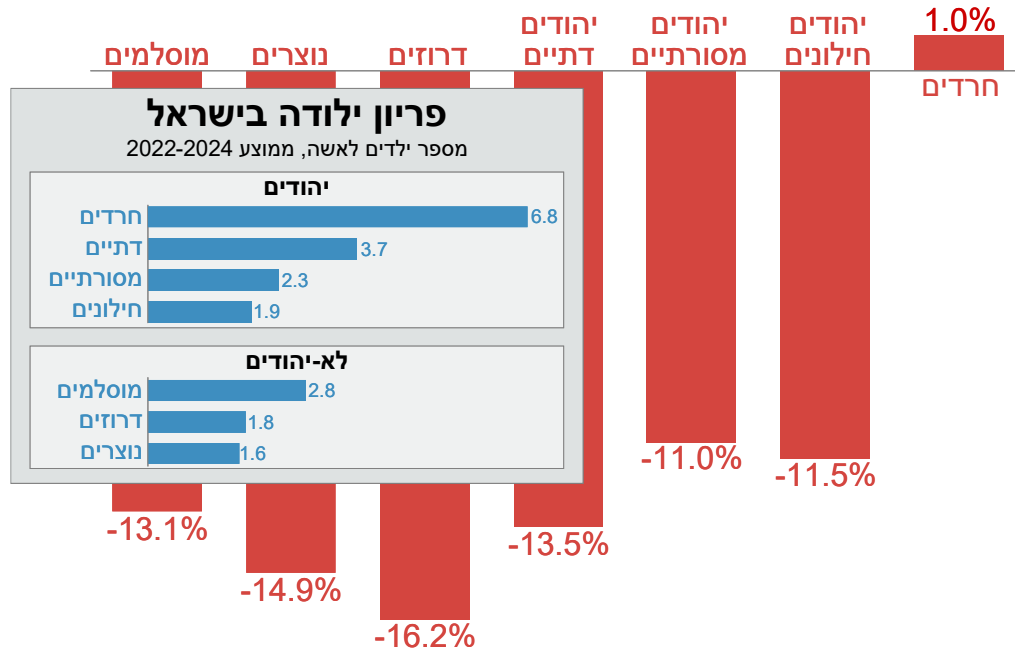
89% מקרב מי שגדלו כחרדים נשארים חרדים גם בבגרותם, ורק 11% עוזבים את הקהילה. יתרה מכך, בעוד שיותר מ-50,000 עוזבים את החברה החרדית, יותר מפי שניים מצטרפים אליה. כאשר שיעורי ההישארות בקרב החרדים יציבים יחסית סביב ה-90% בשני העשורים האחרונים, עודף המצטרפים על העוזבים מדי שנה יוצר גידול נטו באוכלוסיה החרדית. להשפעה דמוגרפית זו מצטרפים פערים עצומים בפריון הילודה, כאשר לחרדים יש בערך פי שלושה ילדים כמעט מכל קבוצות האוכלוסיה האחרות בישראל.

ליהודים דתיים ולמסורתיים שיעורי הישארות נמוכים במידה ניכרת מאלה של החרדים והחילונים. רוב העוזבים את שתי הקבוצות נעשים פחות דתיים. עם זאת, פריון הילודה הגבוה יותר, ביחד עם המצטרפים לזרמים אלה, מקזזים במידה רבה את הירידה בגודלם שהיתה מתרחשת אלמלא כן.

פערי פריון הילודה שמעצבים את ישראל של מחר

אחוז השינוי בפריון הילודה

שיעור השינוי במספר הילדים פר אישה בין ממוצע השנים
לפני הקורונה (2017-2019) לממוצע השנים 2022-2024

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מאז מגפת הקורונה ירד פריון הילודה בשיעורים דו-ספרתיים בכל קבוצות האוכלוסיה הגדולות, למעט אחת. פריון הילודה של החרדים עלה בתקופה זו – והוא גבוה בלמעלה מ-80% מזה של יהודים דתיים, גבוה ביותר מפי שניים מפריון הילודה של המוסלמים (היורד במהירות זה שני עשורים), וגבוה פי שלושה (!) מפריון הילודה בקרב ארבעת הזרמים הדתיים האחרים.

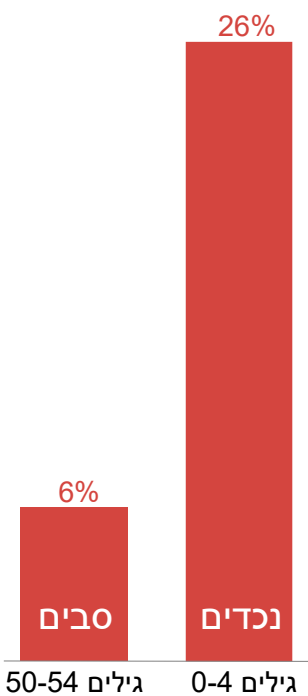
המשמעות אינה רק שההרכב של אוכלוסיית ישראל משתנה. יכולתה העתידית של המדינה להישאר חלק מהעולם הליברלי והמפותח תלויה, יותר ויותר, בשאלה האם הילדים החרדים יקבלו לימודי ליבה ברמה שתקנה להם כישורים להתקיים בכבוד במשק גלובלי ולהבין את עקרונות היסוד של דמוקרטיה ליברלית.

חלקם של החרדים באוכלוסיה מוכפל כל 25 שנה. לדוגמא, בעוד שהחרדים מהווים רק 6% מבני 50-54, נכדיהם מהווים 26% מהפעוטות. זהו גידול של פי ארבעה בתוך שני דורות בלבד.

לשינוי דמוגרפי במהירות ובהיקף כזה יש השלכות עמוקות על עתיד המדינה. הילדים שמניעים את השינוי כבר נולדו, והחינוך שהם מקבלים היום יקבע אם יוכלו להיות רופאים, מהנדסים, מדעני מחשב ואנשי מקצוע מיומנים להם תזדקק ישראל והחברה החרדת עצמה. המשך מניעת החינוך שהיה מאפשר לחרדים לבחור במסלולים אלה דוחף את ישראל לתוואי לאומי שאינו בר־קיימא בטווח הארוך.

שיעור החרדים באוכלוסיה

ישראל, 2023

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

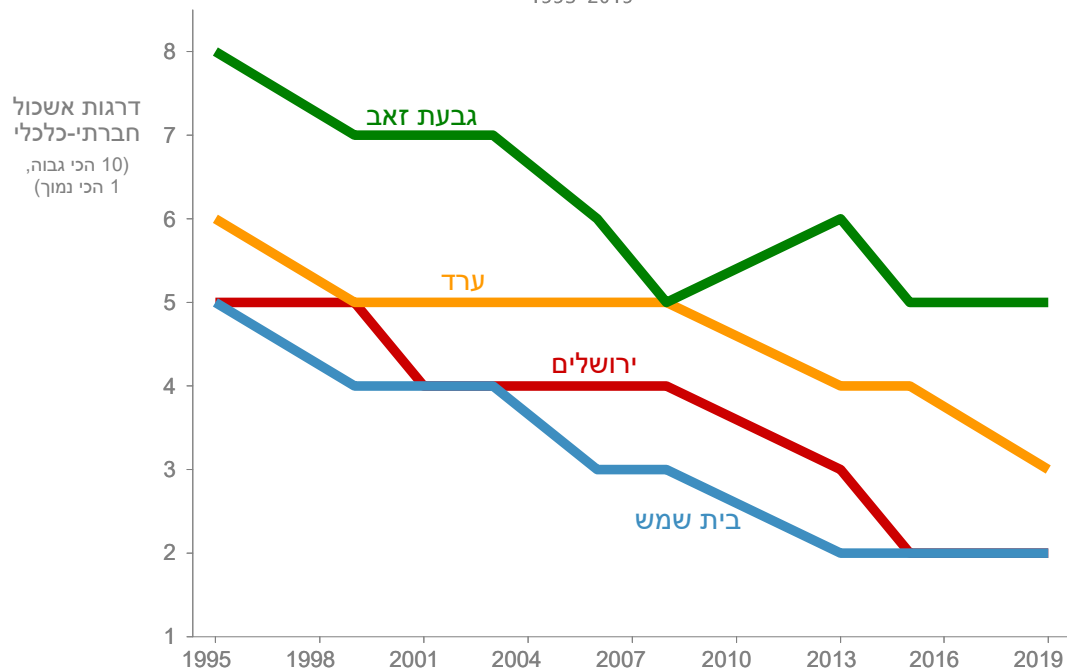
אל-אשר תלך ירושלים, תלך ישראל?

בשנים 1995-2019, ירושלים, בית שמש, ערד וגבעת זאב רשמו את הירידות הכלכליות-חברתיות הגדולות ביותר (שלושה אשכולות) מבין יותר מ-200 הרשויות המקומיות בישראל. ירידות אלה ממחישות כיצד שינויים בהרכב האוכלוסיה, בחינוך, בתעסוקה ובהכנסה יכולים לשנות את המסלול הכלכלי-חברתי של ישוב מן היסוד.

ממדי השינויים ניכרים היטב בירושלים. בין 1988 ל-2025 ירד חלקם של תלמידי בתי הספר היסודיים בזרם הממלכתי-עברי מ-33% ל-9% בלבד. ב-2025 היו הערבים 37% מתלמידי בתי הספר היסודיים בעיר, והחרדים 41% נוספים.

ארבע הרשויות המקומיות שחוו את הירידה הגדולה ביותר (3 דרגות) באשכולות החברתיים-כלכליים

1995-2019

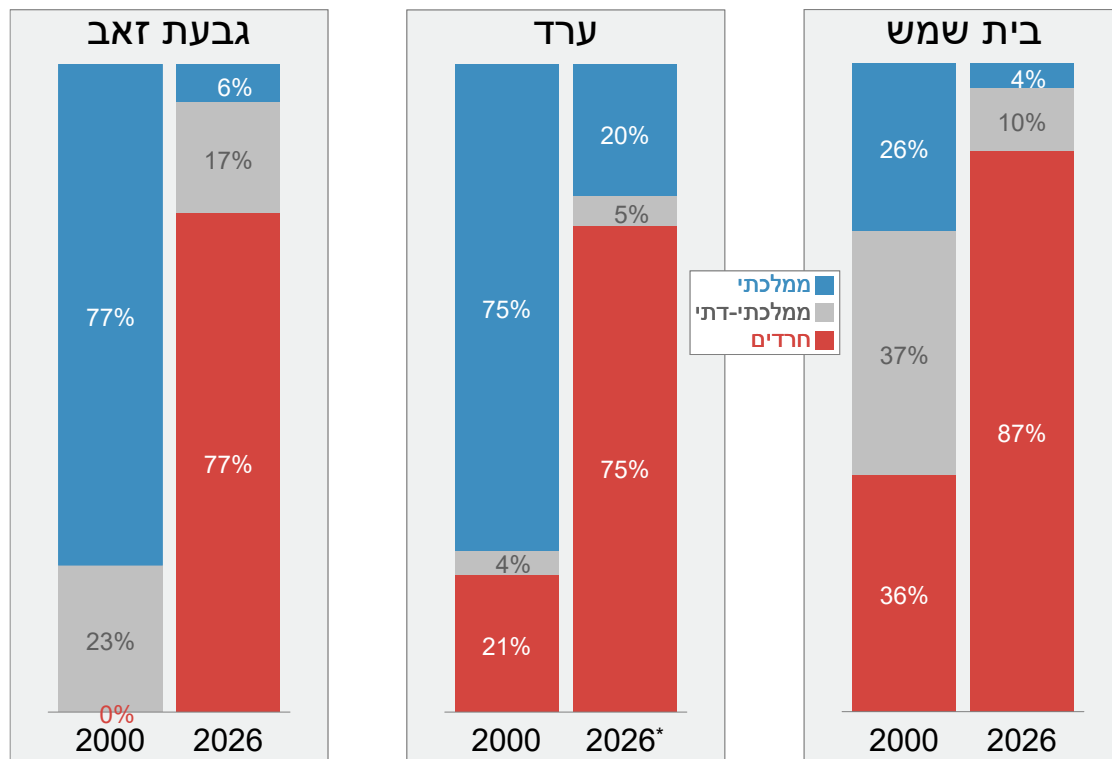

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

כשהרוב הופך למיעוט בתוך דור – סיפורן של שלוש ערים (וישראל העתידית?)

שיעור התלמידים לפי זרם בבתי הספר היסודיים

שלוש הרשויות המקומיות שחוו את הירידה הגדולה ביותר
(בנוסף לירושלים) באשכולות החברתיים-כלכליים, 2000, 2026

* לא כולל בית ספר בדואי חדש שהוקם בערד ב-2025.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד החינוך

קצב השינויים הדמוגרפיים בשלוש הערים האחרות שירדו הכי הרבה בדירוג הכלכלי-חברתי, בית שמש, ערד וגבעת זאב, היה יוצא דופן. בתוך 26 שנה בלבד, התלמידים בזרמים הממלכתי והממלכתי-דתי עברו מרוב גדול למיעוט זניח בכל אחת מהערים. ב-2026, הרוב המכריע בכל שלושת היישובים הוא של תלמידים חרדים, שמרובם מונעים את לימודי הליבה הנדרשים לעצמאות כלכלית ולהבנת זכויות וחירויות אזרח בסיסיות.

לערים אלה יש כיום את מדינת ישראל שתומכת בהן כלכלית ומגנה עליהן בטחונית. מי יתמוך בישראל ויגן עליה כאשר המדינה כולה תתחיל להידמות לערים אלה?

קטעים מאזהרת הכלכלנים

24 במאי, 2024

סכנה של ספירלת קריסה

מכתב האזהרה מה-24 במאי 2024 נחתם על ידי 130 מהכלכלנים המובילים בישראל, ובהם פרופסורים בכירים באוניברסיטאות, דיקנים, ראשי גופים מקצועיים בעבר ובהווה וכלכלנים בעלי ניסיון עשיר בשירות הציבורי.

"אנו, כלכלנים וכלכלניות ישראלים, מתריעים בצורה ברורה והנחרצת ביותר, כי השילוב בין מדיניות ממשלות ישראל לבין קצב הגידול הגבוה של האוכלוסייה החרדית מוביל את המדינה לעבר תהום ומסכן בצורה ממשית וקשה את המשק והחברה הישראלית, כולל את החברה החרדית עצמה."

"רבים מהנושאים בנטל יעדיפו להגר מישראל. תהליך זה [יתניע] "ספירלת קריסה" שבה מעגלים הולכים וגדלים מעדיפים להגר, כאשר מצבם של הנשארים הולך ונעשה גרוע, יפגע קשות באוכלוסיות שאין להן אפשרות קלה להגר, ובכלל זה המגזר החרדי."

"הסכנה ברורה, ולהערכתנו הסבירות להתממשותה גבוהה מאוד. זוהי אזעקת אמת. ההיסטוריה לא תסלח לקברניטי המדינה בהווה ובעתיד – מכל קצות הקשת הפוליטית – אם יעמדו מנגד."

קישור למכתב המלא:

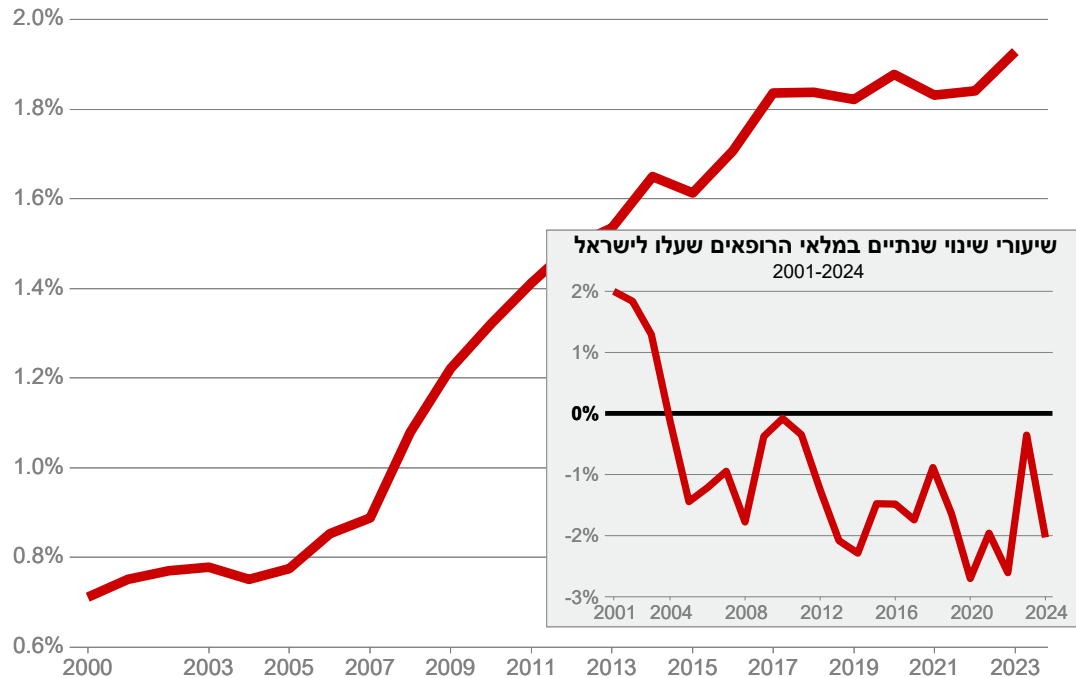
https://economists-for-israeli-democracy.com/files/letter_2024-05-28.pdf

עזיבת הרופאים – מזמן כבר לא סוגיה תאורטית

הגירת רופאים הופכת את בריחת המוחות מישראל לאיום ישיר על מערכת הבריאות. היחס בין מספר הרופאים הישראלים במדינות OECD לבין מספר הרופאים בישראל עלה כמעט פי שלושה בתוך שני עשורים בלבד. במקביל, מספר הרופאים שעלו לישראל נמצא בירידה במהלך שני העשורים האחרונים.

רופאים ישראלים בחו"ל

רופאים ישראלים במדינות OECD שאינן ישראל או ארה"ב, כאחוז מכלל הרופאים בישראל, 2000–2023

* ארה"ב אינה כלולה בתרשים כי לא ניתן להפריד בין המיעוט הקטן של אמריקאים שלמדו רפואה בישראל וחזרו לארה"ב, לבין הרוב הגדול של רופאים ישראלים שעברו לארצות הברית. אילו רופאים אלה היו נכללים, העקומה הייתה דומה לזו שבגרף, אך גבוהה יותר במספר נקודות אחוז.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

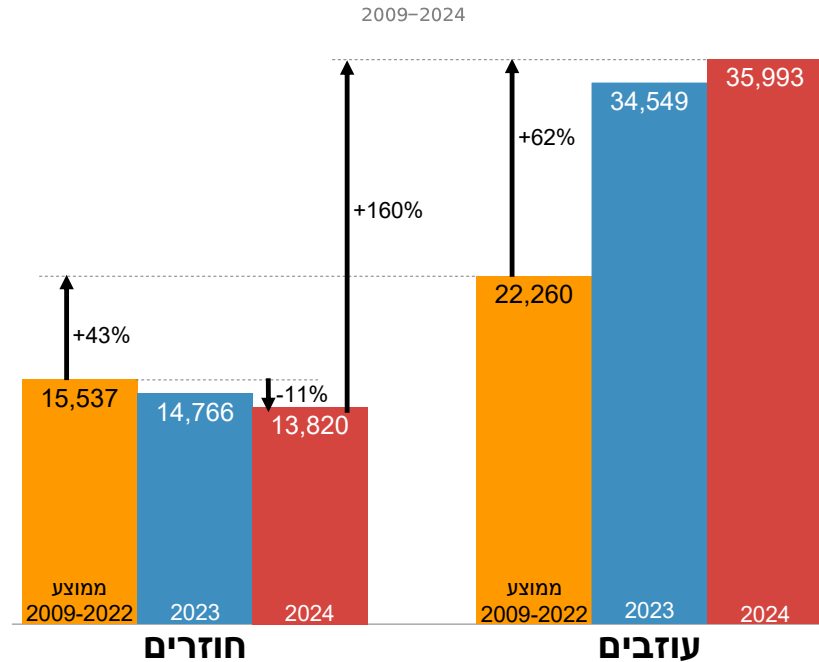
כשהתקוה יורדת, העזיבה מזנקת

מ-2009 עד 2022 (למעט 2020, שנת מגפת הקורונה), מספר הישראלים ילידי ישראל שעזבו או חזרו לארץ בכל שנה היה יציב יחסית, כאשר המספר השנתי של העוזבים היה גבוה ב-43% ממספר החוזרים.

ניסיון ההפיכה המשטרית שהחל בינואר 2023, ולאחריו המלחמה הרבזירתית שפרצה בעקבות המתקפה על ישראל ב-7 באוקטובר, לוו בזינוק עצום במספר הישראלים ילידי הארץ שעזבו את המדינה. הימשכות המלחמה וקידום ההפיכה המשטרית אל תוך 2024 תרמו לעלייה נוספת בהגירה לחו"ל, עד למצב שבו מספר העוזבים היה גבוה ב-160% ממספר החוזרים.

נתונים אלה מהווים תמרור אזהרה חמור באשר למידת האמון שיש לרבים בנוגע לעתידה של ישראל, להזדמנויות האישיות שלהם ולחוסן הלאומי. כאשר יותר ישראלים עוזבים ופחות חוזרים, במיוחד בעיצומה של מלחמה ולנוכח איום פנימי גובר על יסודותיה הליברליים-דמוקרטיים של המדינה, ישראל מסתכנת באובדן של אותם אנשים הדרושים כדי לבנות אותה מחדש ולקיימה.

מספר העוזבים והחוזרים בקרב ילידי ישראל*

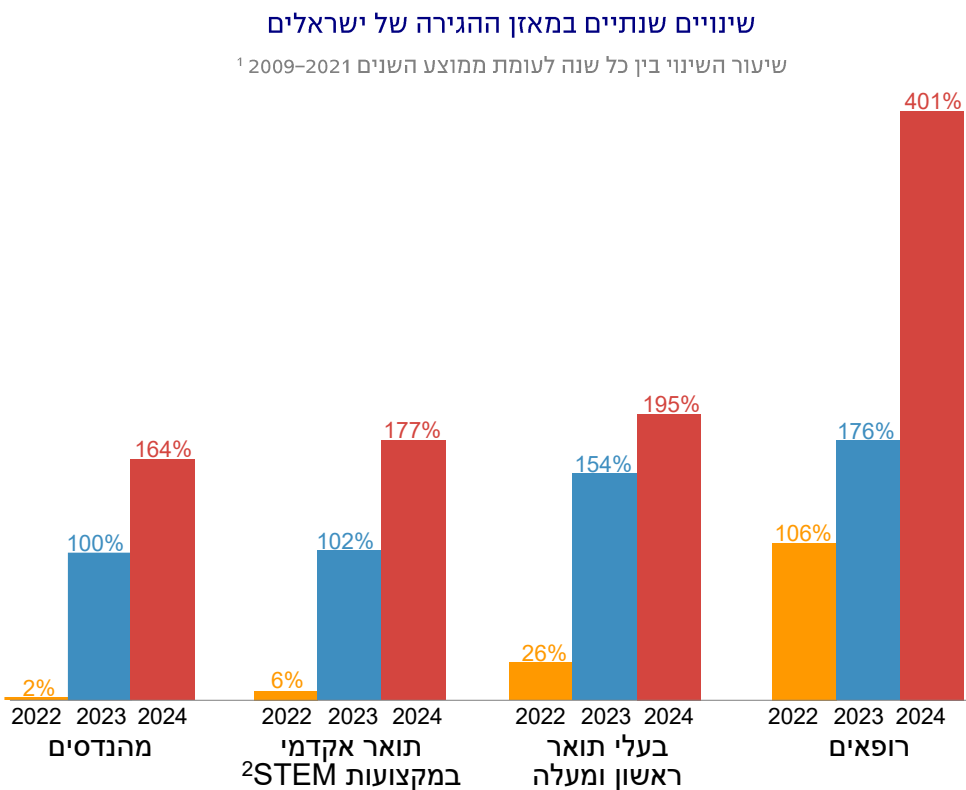
* הנתונים בכל שנה מתייחסים למי שעזבו באותה שנה ועדיין בחו"ל בשנה העוקבת ומי שחזרו באותה שנה ועדיין בישראל בשנה העוקבת. מדובר בילידי ישראל ששהו בחו"ל/בישראל לפחות 275 ימים במצטבר (מהם תשעים יום ראשונים ברצף).

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ברירת המוחות הופכת לאיום אסטרטגי

העוזבים את ישראל הם בעיקר האנשים שהמדינה הכי פחות יכולה להרשות לעצמה לאבד. העזיבה נטו (עוזבים פחות חוזרים) בקרב ישראלים בעלי השכלה אקדמית, ובכללם מהנדסים, בוגרי תחומי מדע וטכנולוגיה (STEM) ורופאים, עלתה בחדות בשנים האחרונות. המשמעות היא סכנה מצטברת: ישראל מאבדת עובדים מיומנים, מקטינה את בסיס המס, ומצמצמת את ההון האנושי הדרוש להייטק, לבריאות, לאקדמיה ולביטחון.

ברירת המוחות הופכת הן לאיום כלכלי והן לאיום אסטרטגי על ישראל.

¹ מאזן ההגירה הינו מספר הישראלים שהיגרו מישראל פחות אלו שחזרו, ללא "עולים לטווח קצר" (עולים שעזבו פחות משלוש שנים מרגע העליה); ממוצע השנים 2009–2021 אינו כולל את 2020, שנת הקורונה.

² הנדסה, מדעי המחשב, מתמטיקה, פיזיקה, כימיה, מדעי החיים, מדעי כדור הארץ ומדעי הסביבה.

מקור: איתי אטר, ניתאי ברגמן ודורון זמיר, אוניברסיטת תל-אביב

מתווה ישראל 2.0

הבטחת עתידה של ישראל – ארבע אבני יסוד של מוסד שורש

יעד: החזרת ישראל לתוואי כלכלי-חברתי בר-קיימא

הבטחת צמיחה כלכלית מהירה יותר, עוני נמוך יותר, ויכולת לאומית להגן על עצמנו

1. סגירת ארבעת זרמי החינוך – פתיחת מערכת חינוך חדשה אחת לכולם

- שדרוג משמעותי של ליבת לימודים אחידה וחובה (שאר תכנית הלימודים תשקף העדפות מקומיות של הורים). חסימה מוחלטת של מימון למוסדות שלא עומדות במלוא הדרישות.
- איסור כולל על מעורבותן של מפלגות פוליטיות בתכנים הנלמדים בבתי הספר.
- רפורמה מהותית באופן בו בוחרים, מכשירים ומתגמלים מורים.
- שינוי מבני בהתנהלות, בניהול ובפיקוח של מערכת החינוך.

2. מהפך בתמיכות ובתקצוב – מסדר יום מגזרי לעדיפויות לאומיות ממלכתיות

- הפסקת תמיכות המתמרצות אורח חיים של אי-עבודה.
- שקיפות תקציבית מלאה שתאפשר לציבור לדעת מהן העדיפויות הלאומיות בפועל – ובין השאר, מי מקבל תמיכות וכמה הם מקבלים.

יעד: ביצור השינויים המתוארים לעיל

הבטחת יכולתה של ישראל להישאר על התוואי בר-הקיימא החדש שלה

3. שינוי שיטת הממשל

- בניית מערך אפקטיבי של איזונים ובלמים בין שלוש זרועות השלטון.
- יצירת זרוע ביצועית בעלת יכולת ליישום החלטותיה ולאכיפת החוק.
- מינוי שרים עם הבנה ומומחיות בתחום משרדיהם.

4. ניסוח והעברת חוקה

ביצור בסלע של היסודות הממלכתיים שיגנו על המדינה ועל זכויות היסוד של אזרחיה – ויקשו על כל גורם עתידי לערער את יסודות אלה.

מתווה ישראל 2.0 נובע ישירות מן הממצאים שהוצגו. האיום הכלכלי-חברתי על המדינה נובע מחינוך חלש בתחומי הליבה, מתעדוף תקציבי של אינטרסים מגזריים ואישיים על פני כיוונים ממלכתיים, מיכולת יצור מוגבלת ומשינויים דמוגרפיים מהירים שרק מחמירים את בעיות השורש.

לכן, המסגרת המוצעת מתחילה במערכת חינוך אחת הבנויה סביב תוכנית ליבה משודרגת, אחידה ומחייבת, לצד מעבר מסדרי עדיפויות תקציביים מגזריים, לממלכתיים. יש לעגן צעדים אלה באמצעות שינוי שיטת הממשל ובכינונה של חוקה.

לא ניתן להבטיח את עתידה של ישראל באמצעות תיקוני מדיניות נקודתיים. העברת ישראל לתוואי בר-קיימא מחייבת תפנית כוללת בעדיפויות הלאומיות.

מקורות

בעברית

אטר, איתי, ניתאי ברגמן ודורון זמיר (2026), "ממצאים עדכניים על הגירת ישראלים: מספרי המהגרים ומאפייניהם", אוניברסיטת תל-אביב.

בנק ישראל, דו"חות בנק ישראל, נספח נתונים, שנים שונות.

הוועדה לתכנון ותקצוב (2025), "תקציב ות"ת למערכת ההשכלה הגבוהה".

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חברתי, שנים שונות.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם, שנים שונות.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי, שנים שונות.

זוסמן, נעם ועידן ליפינר (2021), "כמעין המתגבר? השפעות הקמת מעיין החינוך התורני בטווחים הקצר והארוך", בנק ישראל.

משרד האוצר, דוחות שנתיים של מינהל הכנסות המדינה, שנים שונות.

משרד הבריאות, דוחות שנתיים מיטות אשפוז, שנים שונות.

משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (2026), "פיזה 2025 – אוריינות מדעים, קריאה ומתמטיקה".

משרד החינוך, נתונים אדמיניסטרטיביים, שנים שונות.

פורום הכלכלנים (2024), "אזהרת הכלכלנים".

קרלינסקי, אריאל, תום שדה, ערן יוגב ומיכאל שראל (2024), "על המיסים ועל הנפלאות: התפלגות הכנסות והוצאות המדינה בקרב משקי הבית בישראל, רבעון לכלכלה".

Israel Innovation Authority 2023 Annual Report: The State of High-Tech.

OECD statistics database.

Penn World Table 11.0 by Robert C. Feenstra, Robert Inklaar and Marcel P. Timmer.

PISA 2025 Results (Volume I).

PitchBook (May 2026), “Top 100 Universities Ranked for Entrepreneurs,” (eds: Jordan Rubio and Stephanie Zhu).

World Bank, *World Development Indicators* database.

תמכו במחקר שישראל חייבת להכיר

הצטרפו אלינו וקחו חלק בעיצוב עתידה של ישראל

מדוע לתרום למוסד שורש?

מזה למעלה מעשור שמוסד שורש מציף את בעיות השורש של ישראל – האתגרים הפנימיים שמעמידים את עתיד המדינה בסכנה קיומית. אבל אם הממצאים לא נראים ולא מופנמים, הם לא יכולים לחולל שינוי. לאחר יותר מעשור של גיבוש תובנות מבוססות-עובדות, אנו פונים אליכם בבקשה לסייע לכך שקולנו יישמע למרחקים.

מדוע תרומתך חשובה?

תרומתך תתמוך ישירות במאמצינו להעלות את המודעות הציבורית הנדרשת, כדי שממצאי מוסד שורש יגיעו לכל מי שמחויב לעתידה של ישראל – ויניעו תוכנית פעולה שתבטיח עתיד חברתי וכלכלי בר-קיימא, שיבטיח את קיום המדינה לדורות הבאים.

זה הזמן להפוך תובנות להשפעה

אנו מזמינים אתכם להצטרף לקבוצת התורמים שלנו. [הקליקו כאן](#) ללמוד כיצד ניתן לתרום היום.

תומכים של שורש 2024-2026

(רשימה חלקית)

אנו מודים מאוד לשותפים ולתורמים של מוסד שורש. המחקר והפעילויות של שורש מתאפשרים הודות לתמיכתם הנדיבה. ידידי מוסד שורש התורמים סכום שנתי של 1,000 דולר ומעלה מוזמנים להופיע ברשימות התורמים במדריכי שורש ובמדור ההוקרה לתורמים באתר של שורש.

קרן דיאן וגילפורד גלייזר	אלי ואתגר קולמן
קרן חוסידמן	הפדרציה היהודית של סנט לואיס
קרן נעמי ונחמיה כהן	הריאט ומארק סוול
קרן עזריאלי, קנדה-ישראל	יניב זילברמן
קרן רוזנצוויג-קופרסמית	לסלי ומארק הולץ'
רוני רובינשטיין ובנימין ברסון	סלי גוטסמן
שמחה מרדכי בן יעקוב דוד	סר מיק דייוויס
	קרן ארט

על מנת לשמור על עצמאותו, מוסד שורש אינו מקבל מימון מגופי ממשלה בארץ או בחו"ל. תרומות למוסד שורש מוכרות לצורך ניכוי מס בישראל לפי סעיף 46. בארה"ב ובבריטניה, תרומות למוסד שורש מוכרות לצורך ניכוי מס כאשר הן מתבצעות דרך ארגונים במדינות אלה שערים קיים הסדר עם מוסד שורש (פרטים באתר מוסד שורש).

מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי, שנוסד בשנת 2015, חוגג עשור להקמתו כמכון מחקר עצמאי ובלתי תלוי. מוסד שורש מתמקד בזיהוי מקורן של בעיות השורש הפנימיות, המהוות איום קיומי על עתיד המדינה, ובהשלכותיהן ארוכות הטווח. באמצעות מחקר בכלים אקדמיים ותובנות מבוססות נתונים, מוסד שורש שואף להשפיע על המדיניות הלאומית, על מנת להבטיח עתיד בר קיימא ושוויוני לכל אזרחי ישראל.